مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی
شماره‌های ٤ و ٥، تیر و مرداد ١٣٩١، صفحات ٧٨- ٦١

مروری بر روند سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی در چهار برنامه توسعه کشور

مریم آقانصیری[1]

در این مقاله تلاش شده است تا به بررسی روند تشکیل سرمایه و تأمین مالی بخش کشاورزی طی برنامه‌های توسعه پرداخته شود. در این راستا، از داده‌های اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی در طول چهار برنامه توسعه استفاده شده است. نتایج تحقیق حاکی از آن است که گرچه در سال‌های اخیر تزریق منابع مالی به بخش کشاورزی بسیاری از نیازهای مالی بخش را مرتفع ساخته است، اما به‌تدریج با تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز بخش و انباشت سرمایه و نیز عدم تغییر قابل‌توجه در مدیریت و فناوری بخش نرخ بازدهی سرمایه با کاهش قابل‌توجهی مواجه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: برنامه‌های توسعه، تشکیل سرمایه، اعتبارات عمرانی، مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی.

١. مقدمه

بخش کشاورزی یکی از بخش‌های مهم اقتصادی کشور است که حدود ١٣ درصد تولید ناخالص داخلی، ٢٥ درصد ارزش صادرات غیرنفتی، ٢٠ درصد اشتغال و تأمین نزدیک به ٩٣ درصد نیازهای غذایی جامعه و تولید مواد اولیه بسیاری از صنایع دیگر را بر عهده دارد. از مهم‌ترین موضوعات مرتبط با بخش کشاورزی، تأمین مالی آن است که همواره به عنوان عامل محدودکننده رشد این بخش مطرح و در چارچوب برنامه‌های توسعه راهکارهای متنوعی برای آن تدوین و مورد پیگیری قرار گرفته است.

اساساً تأمین مالی بخش کشاورزی پس از انقلاب اسلامی از طریق تلفیق منابع بودجه‌های عمرانی و تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با منابع فعالان بخش دنبال شده است و بدین وسیله سرمایه ثابت و سرمایه در گردش بخش کشاورزی تأمین گردیده است.

در این مقاله به بررسی روند تشکیل سرمایه و تأمین مالی بخش کشاورزی در طول برنامه‌های توسعه پرداخته شده است. مهم‌ترین منابع تشکیل سرمایه در بخش کشاورزی طی این برنامه‌ها (مجموع ماشین‌آلات

٢. کارشناس‌ارشد علوم اقتصاد. m_aghanasiri@yahoo.com

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

و ساختمان) شامل سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، اعتبارات عمرانی از محل بودجه عمومی کشور و آن بخش از اعتبارات نظام بانکی (اعم از بانک تخصصی، بانک‌های تجاری و مؤسسات اعتباری) است که جهت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی تخصیص یافته است.[۱]

۲. نقش و اهمیت سرمایه در بخش کشاورزی

سرمایه به لحاظ قابلیت تبدیل آن به دیگر عوامل تولید از نقش ممتازی در مقایسه با دیگر عوامل تولید برخوردار است، بطوری که با بکارگیری صحیح سرمایه و ترکیب آن با دیگر عوامل تولید و استفاده بهینه از منابع محدود می‌تواند ظرفیت تولید را به میزان قابل‌توجهی افزایش دهد. به جهت تئوریک، سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی از جنبه‌های مختلف می‌تواند باعث تسریع رشد و توسعه اقتصادی شود:

– به دلیل کاربربودن فعالیت‌های کشاورزی، سرمایه‌گذاری و توسعه فعالیت‌های تولیدی در این بخش می‌تواند باعث ایجاد فرصت‌های شغلی جدید گردد و نرخ بیکاری را کاهش دهد.

– با توجه به استقرار اغلب فعالیت‌های کشاورزی در مناطق روستایی از مهاجرت روستاییان به شهرها بکاهد یا حداقل رشد مهاجرت از روستا به شهر را کاهش دهد.

– سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی با توجه به در نظر گرفتن مزیت نسبی محصولات باعث افزایش تولید بخش کشاورزی شده و در پی آن منجر به افزایش صادرات محصولات کشاورزی می‌گردد و بدین ترتیب کمبود درآمدهای ارزی تا حدی از این راه مرتفع می‌شود.

– سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به رشد دیگر بخش‌های اقتصادی کمک می‌کند، زیرا از ارتباط پسین و پیشین زیادی با دیگر بخش‌های اقتصادی برخوردار است. بدین ترتیب، افزایش سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی باعث تسریع رشد اقتصادی این بخش‌ها می‌گردد و بطور غیرمستقیم به بهبود وضعیت اشتغال در کشور کمک خواهد کرد.

شاید به اعتبار این مبانی، تأمین سرمایه در بخش کشاورزی در تمام برنامه‌های توسعه در کانون توجه مدیریت کلان کشور قرار داشته است و مواد متعددی در قوانین برنامه برای تأمین سرمایه بخش مذکور در نظر گرفته شده است.

---

۱. در این مطالعه از مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش کشاورزی به عنوان بخشی از سرمایه‌گذاری بخش خصوصی در بخش استفاده شده است. لازم به ذکر است که مانده تسهیلات اعطایی پس از کسر مانده بدهی مشتریان و تسهیلات اعطایی در کلیه سرفصل‌های مربوط به مابه‌التفاوت نرخ ارز، سود سال‌های آینده، سود و کارمزد سال‌های آینده، وجوه دریافتی مضاربه، حساب مشترک مشارکت مدنی (سهم بانک)، سود معوق و سود کارمزد معوق به دست می‌آید.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

۳. برنامه اول توسعه

۳-۱. مواد قانون برنامه اول توسعه

- بنا بر تبصره (۴) ماده واحده این قانون در طول دوره برنامه در صورتی‌که اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی در جهت ارتقاء اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی به ویژه در زمینه آب و خاک و امور زیربنایی و منابع طبیعی ضروری تشخیص داده شود دولت مکلف است براساس پیشنهاد وزارتخانه‌های کشاورزی، جهاد سازندگی و نیرو حسب مورد و با تأیید سازمان برنامه و بودجه نسبت به تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب نشده عمرانی کشور اقدام کند.

– به علاوه، طبق تبصره (۲۱) به وزارت کشاورزی اجازه داده شد که معادل ۳۰ درصد از درآمد حاصل از واریز وجوه مربوط به اجاره‌بها، فروش و سایر وجوه حاصل از اراضی ملی شده و دولتی و خالصه و سایر اراضی متعلق به این وزارتخانه را از محل اعتباری که به همین منظور در بودجه سالانه منظور می‌شود، جهت احیاء و توسعه همان اراضی و یا سایر اراضی مصروف نماید.

– در تبصره (۴۹) قانون نیز آمده که به منظور افزایش سرمایه بانک کشاورزی و تأمین منابع مالی مورد نیاز آن بانک جهت توزیع اعتبارات بلندمدت و ارزان‌قیمت دولت مکلف است مبلغ ۱۰۰ میلیاردریال اعتبار از محل اعتبارات سرمایه‌گذاری ثابت یا درآمد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران به تقسیط پنج ساله و هر سال ۲۰ میلیارد ریال در اختیار بانک مذکور قرار دهد.

۳-۲. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی برنامه اول توسعه

پس از پایان جنگ تحمیلی نخستین برنامه توسعه اقتصادی- اجتماعی در سال ۱۳۶۸ تدوین و به اجرا درآمد. هرچند با اعمال حذف سیاست تثبیت قیمت محصولات کشاورزی انتظار می‌رفت که سرمایه‌گذاری در این بخش از رشد بسیاری برخوردار شود، اما این مهم در عمل تحقق نیافت.

همانطور که پیشتر ذکر شد، تأمین سرمایه بخش کشاورزی در سال‌های پس از انقلاب بصورت تلفیقی از بودجه‌های عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی صورت گرفته است. اعتبارات عمرانی محقق شده و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش غیردولتی بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه اول توسعه در جدول (۱) آمده است. همانطور که در این جدول مشاهده می‌شود متوسط نرخ رشد اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی در سال‌های برنامه اول توسعه معادل ۵۱/۲ درصد بود و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی نیز بطور متوسط در هر سال حدود ۲۸/۵ درصد رشد داشت. به علاوه، متوسط سهم بخش از کل مانده تسهیلات و کل اعتبارات عمرانی به ترتیب ۱۶/۴ و ۸/۸ درصد بود.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

جدول ۱. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه اول

(میلیارد ریال –درصد)

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی دولت	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم مانده تسهیلات بخش از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی
۱۳۶۷*	۷۶/۲	–	۱۰/۹	۱۲۲۱/۳	–	۱۸/۶
۱۳۶۸	۱۰۵/۴	۳۸/۳	۱۱/۳	۱۶۹۱/۲	۳۸/۵	۱۷/۴
۱۳۶۹	۱۶۶/۴	۵۷/۹	۹/۴	۲۱۳۳/۸	۲۶/۲	۱۶/۲
۱۳۷۰	۱۹۹/۶	۲۰	۷/۹	۲۹۴۹/۱	۳۸/۲	۱۶/۲
۱۳۷۱	۲۳۳/۱	۱۶/۸	۸	۳۸۲۹	۲۹/۸	۱۵/۶
۱۳۷۲	۵۲	۱۲۳/۱	۷/۲	۴۸۷۲	۲۷/۲	۱۵/۹
متوسط برنامه	۲۴۴/۸	۵۱/۲	۸/۸	۳۸۸۳/۴	۲۸/۵	۱۶/۴

*سال ۱۳۶۷ جزء سال‌های برنامه نمی‌باشد.

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف و گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج.ا.ا.

طی دوره (۱۳۷۲–۱۳۶۸) تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در بخش کشاورزی بطور متوسط معادل ۴۴/۲ درصد رشد یافت و متوسط سهم بخش از کل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص معادل ۵ درصد بود. همچنین، متوسط ارزش‌افزوده ایجاد شده در طول سال‌های برنامه اول توسعه معادل ۹۷۶۵ میلیارد ریال بود.

جدول ۲. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت بازار و ارزش‌افزوده به قیمت‌های جاری در بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه اول

(میلیارد ریال –درصد)

سال	تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	کل تشکیل سرمایه	نرخ رشد تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه	ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به قیمت جاری
۱۳۶۷*	۲۱۰	۴۰۸۴	–	۵/۱	۴۶۸۱
۱۳۶۸	۲۶۹	۵۱۳۵	۲۸/۱	۵/۲	۵۸۹۳
۱۳۶۹	۴۳۵	۸۱۲۷	۶۱/۷	۵/۴	۶۵۹۱
۱۳۷۰	۷۸۸	۱۵۴۲۳	۸۱/۱	۵/۱	۸۹۷۷
۱۳۷۱	۸۰۵	۱۹۳۹۶	۲/۲	۴/۲	۱۲۰۳۳
۱۳۷۲	۱۱۹۲	۲۴۸۵۸	۴۸/۱	۴/۸	۱۵۳۳۱
متوسط دوره	۶۱۶/۵	۱۴۵۸۷/۸	۴۴/۲	۵	۹۷۶۵

*سال ۱۳۶۷ جزء سال‌های برنامه نمی‌باشد.

مأخذ: حساب‌های ملی، بانک مرکزی ج.ا.ا.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

٤. برنامه دوم توسعه

٤-١. مواد قانون برنامه دوم توسعه

- مطابق بند (ب) تبصره (٧۴) ماده واحده قانون در طول دوره برنامه در صورتی‌که اجرای طرح‌های جدید و یا افزایش حجم عملیات طرح‌های پیشنهادی در جهت ارتقاء اهداف برنامه‌های بخش آب و کشاورزی به ویژه در زمینه آب و خاک و امور زیربنایی و منابع طبیعی و اشتغال در زمینه صنایع روستایی ضروری تشخیص داده شود دولت می‌تواند حسب مورد براساس پیشنهاد وزارتخانه‌های کشاورزی، جهاد سازندگی و نیرو و با تأیید سازمان برنامه و بودجه نسبت به تأمین بودجه مورد نیاز از سرجمع اعتبارات جذب نشده عمرانی کشور اقدام کند.

- بنا بر تبصره (٧۵) به منظور حفظ محوریت آب و کشاورزی در طول برنامه دوم توسعه دولت مکلف است در اعمال سیاست‌ها و خط‌مشی‌های مقرر شده به نحوی عمل نماید که:

الف) تأمین اعتبار بخش‌های آب و کشاورزی از اولویت برخوردار شود.

ب) در تأمین مواد غذایی و فرآورده‌های دامی مورد نیاز کشور در سال پایان برنامه حتی‌الامکان به خودکفایی برسد.

- همچنین براساس تبصره (٧۶) به منظور تسریع و جلب منابع بیشتر جهت سرمایه‌گذاری در اجرای طرح‌های آب و خاک کشاورزی، شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی، دام و طیور و شیلات، احیای منابع طبیعی، شبکه‌های آبیاری و زهکشی و آبخیزداری دولت مکلف است حداکثر تا سقف ٣٠ درصد از اعتبارات مصوب طرح‌های فوق در بودجه سالانه را با اعلام وزرای مسئول و از طریق وزارتخانه ذیربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد. ذیحسابان مکلفند مبالغ پرداختی به بانک کشاورزی را به هزینه قطعی منظور دارند. بانک کشاورزی موظف است از محل تلفیق منابع مذکور با منابع اعتباری سیستم بانکی و منابع حاصل از مشارکت کشاورزان و دامداران جهت سرمایه‌گذاری در این طرح‌ها در چارچوب مقررات اعتباری بانک مبادرت به اعطاء تسهیلات نماید. در صورت لزوم بخشی از نیازهای اعتباری طرح‌های مذکور که از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود می‌تواند به عنوان کمک بلاعوض تلقی گردد. عناوین و سهم حمایت دولت در قالب کمک بلاعوض و یارانه سود انتظاری در طرح‌های مشمول دریافت این کمک توسط کمیته‌های مرکب از وزارتخانه ذیربط و سازمان برنامه و بودجه تعیین خواهد شد. شبکه بانکی موظف است هر ساله مبالغ دریافتی از بابت بازپرداخت اقساط تسهیلاتی را که از محل بودجه عمومی تأمین شده است در حساب جداگانه‌ای نگهداری نماید تا به عنوان پشتوانه و توسعه طرح‌های در اختیار وزارتخانه‌های مسئول قرار داده شود.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

– در تبصره (۷۷) نیز آمده است که به منظور تحقق محوریت بخش‌های آب و کشاورزی در برنامه دوم دولت موظف است اقدامات زیر را به عمل آورد:

الف) در طول سال‌های برنامه دوم بصورت میانگین حداقل ۲۵ درصد از تسهیلات کلیه بانک‌های کشور را به طرح‌های بخش آب و کشاورزی اختصاص دهد. حداقل ۷۰ درصد سود و کارمزد تسهیلات بانکی مربوط به طرح‌های بخش آب و کشاورزی و طرح‌های کوچک تأمین آب و شبکه‌های آبیاری و زهکشی و صنایع تبدیلی و تکمیلی و روستایی و دستی و بافندگان فرش دستباف در مناطق محروم و ۵۰ درصد سود و کارمزد تسهیلات طرح‌های فوق را در سایر مناطق که به بخش خصوصی و تعاونی پرداخت می‌شود در بودجه‌های سالانه منظور و تعهد و پرداخت نماید.

ب) قیمت تضمینی محصولات کشاورزی و دامی را بر اساس قانون تضمین خرید محصولات کشاورزی مصوب ۱۳۶۸ و اصلاحیه‌های بعدی آن همه ساله به گونه‌ای تنظیم و اعلام نماید که علاوه بر قیمت‌های تمام شده با منظور نمودن شاخص تورم سود مناسبی که فعالیت‌های کشاورزی را در مقایسه با سایر فعالیت‌های بخش‌های اقتصادی به ویژه خدمات و بازرگانی قابل رقابت کند حاصل نماید. همچنین، اعتبار مورد نیاز خرید محصولات تضمین شده را همه ساله از طریق سیستم بانکی و با اولویت نسبت به سایر موارد در شش ماهه اول هر سال به نحوی تأمین و پرداخت کند که وقفه‌ای در امر خرید تضمینی محصولات مذکور ایجاد نگردد و همچنین جهت اجرای این بند تمهیدات لازم از قبیل احداث انبار و سردخانه را فراهم نماید. سازمان برنامه و بودجه موظف است اعتبار مورد نیاز جهت جبران ضرر و زیان احتمالی محصولات تضمینی را در بودجه سالانه منظور نماید. سوبسیدهای اعطایی به نهاده‌های کشاورزی و دامی کماکان در طول سال‌های برنامه دوم ادامه خواهند داشت. اثرات افزایش احتمالی قیمت نهاده‌ها در بازار آزاد در تعیین قیمت‌های تضمینی محاسبه خواهد شد.

–به علاوه، بنا بر تبصره (۷۹) دولت موظف است به منظور تنظیم بازار محصولات کشاورزی و حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان نسبت به احداث و گسترش صنایع لازم و انبارهای فنی و سردخانه و تقویت سیستم حمل و نقل مورد نیاز با تأکید بر استفاده از تسهیلات بانکی ارزان‌قیمت و با اولویت بخش‌های خصوصی و تعاونی اقدام نماید.

– در نهایت نیز طبق تبصره (۸۰) دولت موظف است جهت ایجاد، توسعه و حمایت از صنایع تبدیلی و روستایی و دستی و بافندگان فرش دستباف (ایجاد ۲۰۰ هزار فرصت شغلی جدید در این زمینه‌ها) ضمن تأمین اعتبارات عمرانی تسهیلات بانکی لازم را با بازپرداخت بلندمدت و سرمایه در گردش مورد نیاز پرداخت و حداقل ۷۰ درصد سود و کارمزد تسهیلات اعطایی را تضمین و از محل بودجه سالانه پرداخت نماید.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

٤-٢. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی برنامه دوم توسعه

همانطور که در جدول (۳) مشاهده می‌شود نسبت اعتبارات عمرانی اختصاص یافته دولت به بخش کشاورزی به کل اعتبارات عمرانی در مقایسه با برنامه اول با کاهش مواجه شده است و به ۴/۳ درصد در سال ۱۳۷۸ رسید. نرخ رشد این اعتبارات در سال ۱۳۷۸ نیز روندی افزایشی داشت و به ۴۲/۶ درصد بالغ شد. از جمله دلایل این افزایش می‌توان به افزایش ۳۷/۸ درصدی درآمد دولت اشاره نمود. مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی نیز در این دوره از نرخ رشد متوسط ۲۹/۹ درصدی برخوردار بود و بطور میانگین ۲۰/۳ درصد از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی را این بخش به خود اختصاص داد.

جدول ۳. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه دوم

(میلیارد ریال-درصد)

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی دولت	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم مانده تسهیلات بخش از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی
۱۳۷۴	۶۴۷/۸	۱۱/۲	۵	۷۳۴۰/۳	۱۸/۷	۱۸/۹
۱۳۷۵	۸۰۱	۲۳/۶	۴/۶	۹۸۸۰/۷	۳۴/۶	۱۹/۶
۱۳۷۶	۸۷۶/۴	۹/۴	۴/۳	۱۲۰۶۶	۲۲/۱	۲۰/۳
۱۳۷۷	۸۲۹/۵	-۵/۴	۴/۸	۱۶۴۴۳/۹	۳۶/۳	۱۹/۸
۱۳۷۸	۱۱۸۳	۴۲/۶	۴/۳	۲۲۶۲۱/۹	۳۷/۶	۲۰/۹
متوسط دوره	۸۶۷/۵	۴۲/۶	۴/۶	۱۳۶۷۰/۶	۲۹/۹	۲۰/۳

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف و گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج.ا.ا.

چنانچه در جدول (۴) مشاهده می‌شود طی سال‌های برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴) نرخ رشد متوسط تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت جاری در بخش کشاورزی معادل ۴۲/۸ درصد و سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه بطور متوسط برابر ۴/۲۸ درصد بود. به علاوه، در طول سال‌های برنامه دوم بطور میانگین حدود ۴۷۷۵۵/۴ میلیارد ریال ارزش‌افزوده در بخش کشاورزی ایجاد شد.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

جدول ٤. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت بازار و ارزش افزوده به قیمت‌های جاری در بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه دوم

(میلیارد ریال-درصد)

سال	تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	کل تشکیل سرمایه	نرخ رشد تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه	ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به قیمت جاری
۱۳۷۴	۱۶۶۹	۳۸۹۵۴	۲۳/۷	۴/۳	۳۴۵۷۵
۱۳۷۵	۲۹۶۱	۶۵۶۲۶	۷۷/۵	۴/۵	۳۸۸۶۸
۱۳۷۶	۳۳۰۶	۸۳۷۶۵	۱۱/۷	۳/۹	۴۳۱۶۲
۱۳۷۷	۳۲۶۹	۹۶۰۵۱	-۱/۱	۳/۴	۵۶۷۵۱
۱۳۷۸	۶۶۱۱	۱۲۴۲۰۲	۱۰۲/۲	۵/۳	۶۵۴۲۱
متوسط دوره	۳۵۶۲/۸	۸۱۷۱۹/۶	۴۲/۸	۴/۲۸	۴۷۷۵۵/۴

مأخذ: حساب‌های ملی، بانک مرکزی ج.ا.ا.

۵. برنامه سوم توسعه

۵-۱. مواد قانون برنامه سوم

- بنابر ماده ۱۰۶ قانون برنامه سوم توسعه به دولت اجازه داده شده:

الف) به منظور جلب منابع مالی بیشتر جهت سرمایه‌گذاری و تسریع در اجرای طرح‌های تأمین آب و خاک کشاورزی، شبکه‌های اصلی و فرعی آبیاری و زهکشی طرح‌های کوچک آبی و احیاء قنوات و چشمه‌سارها، دام و طیور و دامپزشکی و شیلات، منابع طبیعی (جنگل، مرتع و بیابان) آبخیزداری، نوغانداری، زراعت و باغداری اعتبارات لازم را در بودجه‌های سالانه منظور و از طریق وزارتخانه ذیربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد و مبالغ پرداختی به بانک کشاورزی به هزینه قطعی منظور شود. بانک کشاورزی موظف است از محل تلفیق منابع مذکور با منابع اعتباری سیستم بانکی و منابع حاصل از مشارکت تولیدکنندگان و بهره‌برداران بخش کشاورزی جهت سرمایه‌گذاری در طرح‌هایی که دارای توجیه فنی و اقتصادی هستند، در چارچوب مقررات تسهیلات اعطاء کند.

در صورت لزوم بخشی از نیازهای اعتباری طرح‌های مذکور که از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌شود به عنوان کمک بلاعوض تلقی گردد. عناوین و سهم حمایت دولت در قالب کمک بلاعوض و یارانه سود انتظاری در طرح‌های مشمول دریافت این کمک توسط کمیته‌ای مرکب از وزارتخانه‌های ذیربط و سازمان برنامه و بودجه تعیین گردد. مبالغ دریافتی از بابت بازپرداخت اقساط تسهیلاتی که از محل بودجه عمومی تأمین شده مجدداً به روش مورد استفاده قرارگیرد.

ب) به منظور تجهیز منابع برای سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی هر ساله بخشی از منابع خود را که در بودجه سالانه مشخص خواهد شد از طریق دستگاه‌های ذیربط بصورت کمک به صندوق‌های

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

غیردولتی توسعه کشاورزی و دامداری و یا بصورت وجوه اداره شده در اختیار صندوق‌های مذکور و بانک کشاورزی قرار دهد.

ج) در طول سال‌های برنامه سوم حداقل ۲۵ درصد از تسهیلات اعطایی تمام بانک‌های کشور را با هماهنگی دستگاه‌های اجرایی ذیربط به بخش آب و کشاورزی اختصاص دهد.

د) تأمین اعتبارات بخش آب و کشاورزی را در اولویت قرارداده و بدون توجه به میزان وصول درآمدهای پیش‌بینی شده بطور ۱۰۰ درصد تخصیص و از طریق خزانه پرداخت نماید.

– مطابق بند (الف) ماده (۱۰۸) به منظور استفاده از نیروهای متخصص و کارآفرینان بخش آب و کشاورزی با اولویت ساکنین روستاها دولت مجاز است اراضی بزرگ با مقیاس اقتصادی را در عرصه‌های منابع طبیعی که قابل احیاء و بهره‌برداری کشاورزی می‌باشند با شرایط مناسب دراختیار آنان قرار دهد و حمایت‌های لازم را از قبیل ایجاد زیربناها و پرداخت تسهیلات به عمل آورد.

دولت موظف است ارزش آن بخش از اراضی ملی و موات و سایر اراضی متعلق به دولت را که برای سرمایه‌گذاری در طرح‌های مختلف تولیدی به مردم (اعم از حقیقی و حقوقی) واگذار می‌نماید در ابتدای واگذاری تقویم و برهمان اساس پس از آغاز دوره بهره‌برداری آن را با اقساط حداکثر پنج‌ساله دریافت نماید. ارزش احیاء و تبدیل به احسن این اراضی متعلق به بهره‌بردار بوده و دولت حق ندارد بابت آن وجهی دریافت نماید.

۵-۲. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی برنامه سوم توسعه

در طول برنامه سوم توسعه اقتصادی (که از سال ۱۳۷۹ آغاز شد) بخش کشاورزی به نسبت برنامه‌های قبلی دارای رشد بهتری بود که این امر معلول گسترش صادرات غیرنفتی کشور بود. در طول این برنامه سیاست‌های حمایتی دولت از بخش کشاورزی به منظور حمایت از کشاورزان داخلی در قالب خرید تضمینی محصولات کشاورزی و ارائه نهاده‌های تولید ادامه یافته بطوری که قیمت تضمینی خرید محصولات کشاورزی بین ۱۱/۶ تا ۴۵/۵ درصد افزایش یافت که بیشتر از نرخ تورم طی این دوره بود. در این دوره اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی بطور متوسط به مقدار ۳۵/۲ درصد رشد یافت و سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی بجز سال ۱۳۸۰ که با افزایش مواجه شد در دیگر سال‌ها روند کاهشی داشت و متوسط آن در این دوره حدود ۶/۷ درصد بود. سهم مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی از کل مانده تسهیلات اعطایی در سال‌های برنامه سوم توسعه نیز بطور متوسط معادل ۱۸/۳ درصد بود.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

جدول ۵. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه سوم

(میلیارد ریال-درصد)

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی دولت	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم مانده تسهیلات بخش از کل مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی
۱۳۷۹	۱۷۲۶	۴۵/۹	۷/۷	۲۸۷۰۵/۴	۲۶/۹	۲۰/۱
۱۳۸۰	۲۲۸۱/۲	۳۲/۲	۹/۴	۳۷۴۶۸	۳۰/۵	۱۹/۴
۱۳۸۱	۳۳۴۷/۶	۴۶/۷	۶/۱	۵۰۲۴۳/۴	۳۴/۱	۱۸/۹
۱۳۸۲	۳۸۷۶/۱	۱۵/۸	۵/۳	۶۲۹۷۴/۹	۲۵/۳	۱۶/۹
۱۳۸۳	۳۳۶۵	-۱۳/۲	۴/۷	۸۲۷۶۳/۸	۳۱/۴	۱۶/۱
متوسط دوره	۲۹۲۴/۶	۳۵/۲	۶/۷	۵۲۴۳۱/۱	۲۹/۶	۱۸/۳

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف.

گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج.ا.ا.

چنانچه در جدول (۶) ملاحظه می‌گردد سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه ثابت ناخالص داخلی بطور متوسط برابر ۴/۵۴ درصد می‌باشد. نرخ رشد تشکیل سرمایه بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه سوم با نوسان همراه بوده و میانگین آن برابر ۲۴/۷۴ درصد بود. به علاوه، میانگین ارزش‌افزوده ایجاد شده در طول سال‌های برنامه سوم بالغ بر ۱۱۲۵۱۱/۶ میلیارد ریال گردید.

جدول ٦. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت بازار و ارزش‌افزوده به قیمت‌های جاری در بخش کشاورزی طی سال‌های برنامه سوم

(میلیارد ریال-درصد)

سال	تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	کل تشکیل سرمایه	نرخ رشد تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه	ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به قیمت جاری
۱۳۷۹	۶۶۷۵	۱۵۳۴۶۲	۱	۳/۴	۷۹۱۲۱
۱۳۸۰	۸۸۹۳	۱۸۷۹۹۹	۳۳/۲	۴/۷	۸۵۲۳۸
۱۳۸۱	۱۲۱۷۳	۲۶۵۸۲۰	۳۶/۹	۴/۶	۱۱۱۲۷۶
۱۳۸۲	۱۴۶۲۶	۳۲۸۷۰۵	۲۰/۲	۴/۴	۱۳۰۲۲۶
۱۳۸۳	۱۹۳۷۲	۴۰۹۱۷۵	۳۲/۴	۴/۷	۱۵۶۶۹۷
متوسط دوره	۱۲۳۴۷/۸	۲۶۹۰۳۲	۲۴/۷۴	۴/۵۴	۱۱۲۵۱۱/۶

مأخذ: حساب‌های ملی، بانک مرکزی ج.ا.ا.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

٦. برنامه چهارم توسعه

٦-١. مواد قانون برنامه چهارم

- بنا بر بند (د) ماده (۱) به دولت اجازه داده می‌شود حداکثر معادل ۵۰ درصد مانده موجودی حساب ذخیره ارزی برای سرمایه‌گذاری و تأمین بخشی از اعتبار مورد نیاز طرح‌های تولیدی و کارآفرینی صنعتی، معدنی، کشاورزی، حمل و نقل، خدمات (از جمله گردشگری و ....)، فناوری و اطلاعات و خدمات فنی- مهندسی بخش غیردولتی که توجیه فنی و اقتصادی آنها به تأیید وزارتخانه‌های تخصصی ذیربط رسیده است از طریق شبکه بانکی داخلی و بانک‌های ایرانی خارج از کشور بصورت تسهیلات با تضمین کافی استفاده نماید.

به علاوه، در بند (هـ) این ماده آمده است که حداقل ۱۰ درصد از منابع قابل تخصیص حساب ذخیره ارزی به بخش غیردولتی در اختیار بانک کشاورزی قرار گیرد تا بصورت ارزی ریالی جهت سرمایه‌گذاری در طرح‌های موجه بخش کشاورزی و سرمایه در گردش طرح‌هایی که با هدف توسعه صادرات انجام می‌شود توسط بانک کشاورزی در اختیار بخش غیردولتی قرار گیرد. اصل و سود این تسهیلات بصورت ارزی به حساب ذخیره ارزی واریز گردد.

- بنابر بند (ج) ماده ۱۰ قانون برنامه در طول سال‌های برنامه چهارم باید حداقل ۲۵ درصد از تسهیلات اعطایی تمام بانک‌های کشور با هماهنگی دستگاه‌های اجرایی ذیربط به بخش آب و کشاورزی اختصاص یابد.

- براساس ماده (۱۱)، ۳ درصد از سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران بر مبنای درصد سال ۱۳۸۳ در اختیار بانک‌های کشاورزی، مسکن و صنعت و معدن (هر بانک یک درصد) قرار گیرد تا صرف اعطاء تسهیلات به طرح‌های کشاورزی و دامپروری، احداث ساختمان و مسکن، تکمیل طرح‌های صنعتی و معدنی بخش غیردولتی شود که ویژگی عمده آنان اشتغال‌زایی باشد.

- همچنین، طبق ماده (۱۸) دولت مکلف است ظرف مدت شش ماه پس از تصویب این قانون، برنامه توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی را با محوریت خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی، تأمین امنیت غذایی، اقتصادی نمودن تولید و توسعه صادرات محصولات کشاورزی، ارتقاء رشد ارزش‌افزوده بخش کشاورزی حداقل به میزان رشد پیش‌بینی شده تهیه و از طریق انجام اقدامات ذیل به مرحله اجرا درآورد:

الف) سرمایه‌گذاری لازم به منظور اجرای عملیات زیربنایی آب و خاک و توسعه شبکه‌های آبیاری و زهکشی در دو میلیون هکتار از اراضی کشاورزی دارای آب تأمین شده

ب) تلفیق بودجه عمومی (به صورت وجوه اداره شده) با منابع نظام بانکی و منابع حاصل از

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

مشارکت تولیدکنندگان به منظور پرداخت تسهیلات به سرمایه‌گذاران بخش کشاورزی و صنایع تبدیلی و تکمیلی

ج) پوشش حداقل ۵۰ درصدی بیمه محصولات کشاورزی و عوامل تولید با بهره‌برداری از خدمات فنی بخش خصوصی و تعاونی تا پایان برنامه

د) افزایش سرمایه شرکت مادر تخصصی صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی به میزان سرمایه اولیه در طول سال‌های برنامه و کمک به صندوق‌های اعتباری غیردولتی توسعه بخش کشاورزی بصورت وجوه اداره شده و از طریق اعتبارات تملک دارایی سرمایه‌ای

هـ) ایجاد صندوق تثبیت درآمد کشاورزان با مشارکت درآمدی دولت و کشاورزان جهت سیاست‌های حمایتی درآمدی کشاورزان به نحوی که خطرپذیری حاصل از تغییر قیمت‌ها و عملکرد تولید را به منظور تثبیت درآمد کشاورزان کاهش دهد. اساسنامه صندوق یادشده ظرف مدت شش ماه پس از تصویب این قانون به تصویب هیأت وزیران می‌رسد.

٦-٢. بررسی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص طی سه سال اول برنامه چهارم توسعه

سهم اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی در این دوره به میزان چشمگیری کاهش یافت و میانگین آن به ۲/۴ درصد رسید، در حالی که میانگین این نسبت طی سال‌های برنامه سوم برابر ۶/۷ درصد بود. مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به بخش کشاورزی در این دوره در مقایسه با برنامه سوم با افزایش روبه‌رو بود، اما سهم آن از مانده تسهیلات اعطایی به بخش غیردولتی به روند کاهشی خود ادامه داد و از ۱۵/۵ در سال ۱۳۸۴ به ۱۴/۶ در سال ۱۳۸۶ کاهش یافت.

جدول ۷. اعتبارات عمرانی و مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی طی سه سال اول برنامه چهارم
(میلیارد ریال–درصد)

سال	اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم بخش از کل اعتبارات عمرانی	مانده تسهیلات بخش کشاورزی	نرخ رشد	سهم مانده تسهیلات بخش از کل
۱۳۸۴	۳۱۸۸/۸	-۵/۲	۲/۷	۱۱۲۲۰۳/۸	۳۵/۶	۱۵/۵
۱۳۸۵	۳۲۹۵	۳/۳	۲/۳	۱۶۰۲۰۱/۴	۴۲/۸	۱۵/۷
۱۳۸۶	۳۴۵۱/۳	۴/۷	۲/۲	۲۰۲۰۳۳/۴	۲۶/۱	۱۴/۶
متوسط دوره	۳۳۱۱/۷	۰/۹	۲/۴	۱۵۸۱۴۶/۲	۳۴/۸	۱۸/۳

مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف و گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج.ا.ا.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

در سه سال اول برنامه چهارم میانگین سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه نسبت به برنامه سوم بالاتر بوده، اما همچنان پایین‌تر از ۶ درصد بوده است. همچنین در این سال‌ها بطور متوسط حدود ۲۱۵۵۰۹ میلیارد ریال ارزش‌افزوده در بخش کشاورزی ایجاد شده است.

جدول ۸. تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت بازارو ارزش افزوده به قیمت‌های جاری در بخش کشاورزی طی سه سال اول برنامه جهارم

(میلیارد ریال- درصد)

سال	تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	کل تشکیل سرمایه	نرخ رشد تشکیل سرمایه بخش کشاورزی	سهم بخش کشاورزی از کل تشکیل سرمایه	ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به قیمت جاری
۱۳۸۴	۲۵۶۵۳	۴۷۴۹۸۳	۳۲/۴	۵/۴	۱۷۱۸۱۱
۱۳۸۵	۳۱۱۶۴	۵۴۴۲۴۹	۲۱/۵	۵/۷	۲۰۷۰۳۷
۱۳۸۶	۳۴۴۱۸	۶۸۵۴۵۲	۱۰/۴	۵/۰	۲۶۷۶۷۹
متوسط دوره	۳۰۴۱۱/۷	۵۶۸۲۲۸	۲۱/۴	۵/۴	۲۱۵۵۰۹

مأخذ: حساب‌های ملی، بانک مرکزی ج.ا.ا.

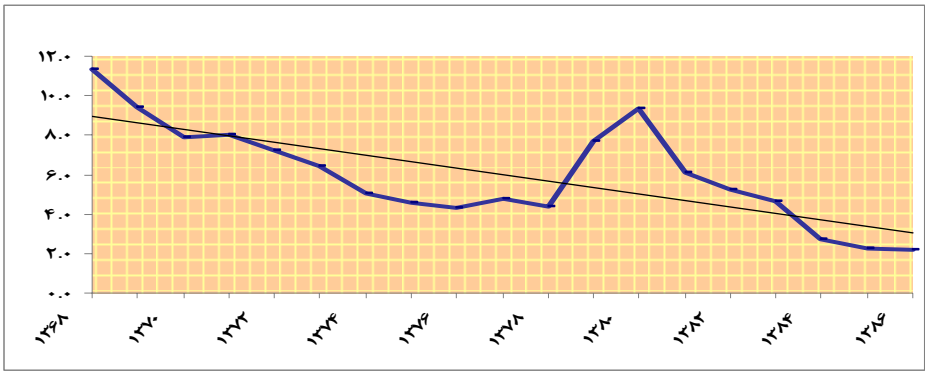
۷. بررسی تطبیقی روند تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش کشاورزی طی برنامه‌های توسعه

چنانچه از بررسی روند برنامه‌های توسعه کشور مستفاد می‌شود مدیریت کلان کشور در تمام برنامه‌های توسعه موضوع تقویت فرایند تأمین مالی بخش را به عنوان یک اولویت در کانون توجه خود قرار داده است. در این راستا، اتکاء به منابع بودجه برای توسعه زیربناهای و زیرساخت‌های بخش، اتکاء به منابع بانکی برای تأمین سرمایه در گردش، سرمایه‌گذاری و ایجاد اشتغال، استفاده از منابع حساب ذخیره ارزی و صندوق توسعه ملی برای توسعه برخی از طرح‌های سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی و تقویت سرمایه بانک کشاورزی و صندوق حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی از مهم‌ترین رویکردهای مدیریت کلان کشور جهت تقویت فرایند تأمین مالی و سرمایه‌گذاری در بخش بوده است. این رویکردها عموماً به منظور افزایش تشکیل سرمایه ثابت در بخش و تداوم رشد بخش کشاورزی صورت پذیرفته است. طبیعتاً تحقق این مهم از طریق شاخص‌های متنوعی می‌تواند مورد رصد قرار گیرد. در ادامه، برای مقایسه تشکیل سرمایه در طول سال‌های برنامه‌های توسعه (۱۳۸۶-۱۳۶۸) از شاخص‌هایی همچون سهم اعتبارت عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی دولت، نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به اعتبارات عمرانی این بخش، نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تغییرات مانده تسهیلات بخش کشاورزی، نسبت اختلاف تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی به تغییرات مانده تسهیلات نظام بانکی در بخش و اعتبارات عمرانی دولت به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص استفاده شده است.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

۷-۱. شاخص سهم اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی دولت

روند سهم اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی دولت در نمودار (۱) نشان داده شده است. همانطور که در این نمودار مشاهده می‌شود سهم اعتبارات بخش کشاورزی از کل اعتبارات دولت بجز سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰ که با افزایش روبه‌رو بوده از روندی نزولی برخوردار شده است و از حدود ۹ درصد در سال ۱۳۶۸ به حدود ۲/۲ درصد در سال ۱۳۸۶کاهش یافته است. این امر نشان می‌دهد که سهم بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی دولت روندی کاهشی داشته که خود این امر می‌تواند ناشی از تأمین تدریجی نیازهای عمرانی روستایی کشور در طول برنامه‌های توسعه‌ای کشور باشد.

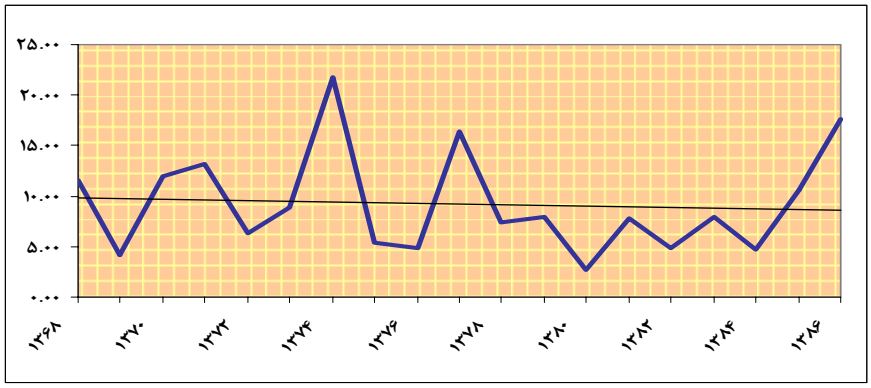

نمودار ۱. سهم بخش کشاورزی از کل اعتبارات

۷-۲. شاخص نسبت تغییر ارزش‌افزوده بخش به اعتبارات عمرانی

نمودار (۲) روند نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی را به اعتبارات عمرانی دولت در این بخش نشان می‌دهد. این شاخص به نوعی نشان‌دهنده کارایی اعتبارات عمرانی در بخش کشاورزی بوده و نشان می‌دهد که به ازای هر واحد اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی به چه میزان به ارزش‌افزوده بخش افزوده می‌شود. چنانچه در نمودار مذکور مشاهده می‌گردد این نسبت طی سال‌های مختلف برنامه دارای نوسانات بسیاری بوده است. ریشه این امر آن است که ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به شدت تحت‌تأثیر عوامل دیگری از جمله وضعیت بارش، انباشت سرمایه، تغییر در مانده تسهیلات اعطایی بخش و ... قرار دارد.

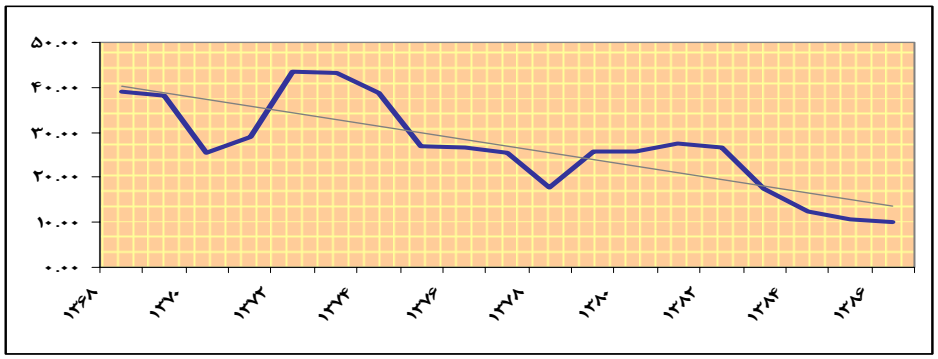
[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

نمودار ۲. نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به اعتبارات عمرانی بخش

۷-۳. شاخص نسبت اعتبارات عمرانی دولت به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

روند شاخص نسبت اعتبارات عمرانی دولت به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص در نمودار (۳) نشان داده شده است. همانطور که در این نمودار مشاهده می‌گردد روند کلی این نسبت در طول این سال‌ها نزولی بوده که حاکی از افزایش نقش بخش غیردولتی در تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش است.

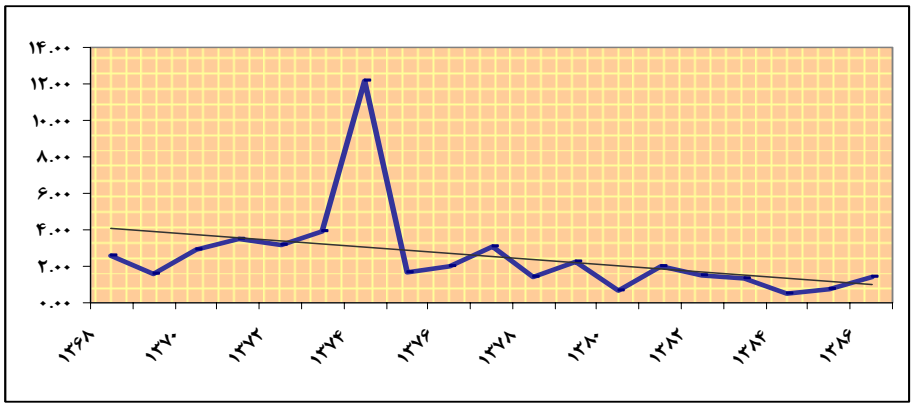
نمودار ۳. نسبت اعتبارات عمرانی دولت به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

۷-٤. شاخص نسبت تغییر ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تغییر در مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش

نسبت تغییر ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تغییر در رشد مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش در نمودار (۴) نشان داده شده است. این نسبت نشان می‌دهد که هر واحد افزایش در رشد مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش به چه میزان موجب افزایش ارزش‌افزوده بخش می‌شود.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

به عبارت دیگر، این شاخص در صورت ثابت بودن سایر عوامل نشان‌دهنده اثربخشی تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش کشاورزی می‌باشد. همانگونه که در این نمودار مشاهده می‌شود روند کلی این شاخص نزولی است، اما در طول سال‌های برنامه‌های توسعه با نوساناتی همراه بوده است و این نوسان در سال ۱۳۷۴ شدید بوده است، بطوری که مقدار نسبت مذکور در این سال به حدود ۱۲/۲ رسید، اما پس از آن با نوسانات اندکی به روند نزولی خود ادامه داد و به عدد ۱/۴۵ در سال ۱۳۸۶ رسید. به نظر می‌رسد که در سال ۱۳۷۴ به دلایل عدیده‌ای چون وضعیت مناسب بارندگی بخش کشاورزی از وضعیت بسیار خوبی برخوردار بوده است و همین امر نیاز بخش به تسهیلات بانکی را کاهش داده که رشد قابل‌توجه بازدهی هر واحد تسهیلات را موجب شده است.

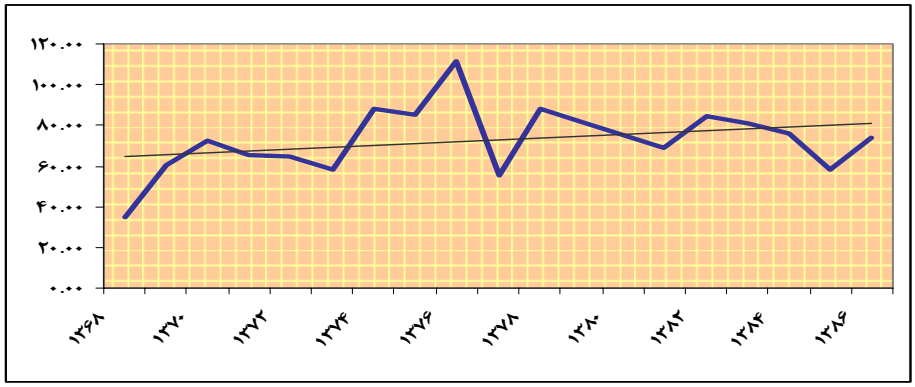

نمودار ٤. نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تغییرات مانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی به بخش

۷-۵. شاخص نسبت اختلاف تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و اعتبارات عمرانی به تغییر در مانده تسهیلات

نمودار (۵) نسبت اختلاف تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی به تغییر در مانده تسهیلات نظام بانکی در بخش مذکور را نشان می‌دهد. این شاخص نشان می‌دهد که به ازای هر واحد تغییر در خالص تسهیلات پرداختی به بخش کشاورزی، سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در این بخش به چه میزان تغییر کرده است. چنانچه در نمودار مشاهده می‌شود با وجودی که روند شاخص مذکور در برخی از سال‌ها با نوساناتی همراه بوده، اما روند کلی آن طی این سال‌ها صعودی بوده است و این امر به معنای وابستگی بیشتر سرمایه‌گذاری در بخش به منابع اعتباری نظام بانکی است.

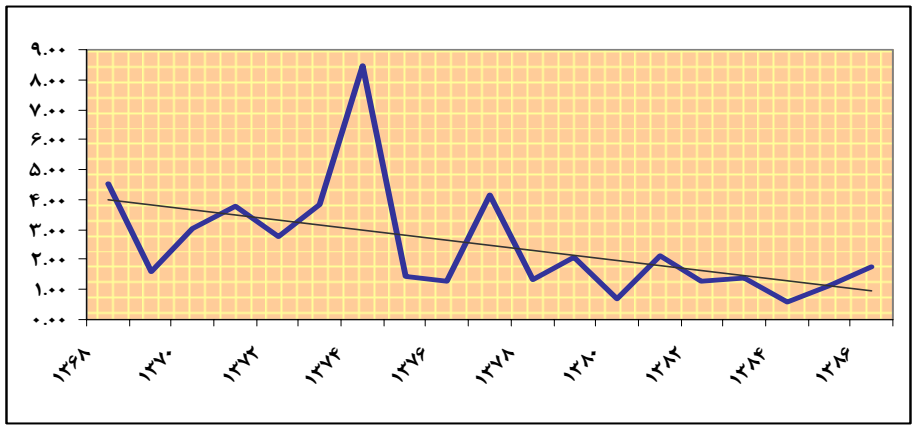
[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

نمودار ۵. نسبت اختلاف تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی به تغییرات مانده تسهیلات نظام بانکی در بخش مذکور

۶-۷. شاخص نسبت تغییرات ارزش‌افزوده به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

سرانجام نمودار (۶) نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش را نشان می‌دهد. این نسبت با وجود نوسانات بسیار طی سال‌های مختلف برنامه‌ها از روندی کاملاً نزولی برخوردار بوده است که این امر می‌تواند به معنای انباشت سرمایه و کاهش بازدهی سرمایه در بخش کشاورزی تلقی شود.

نمودار ٦. نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص

۸. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

با توجه به اهمیت بخش کشاورزی به لحاظ سهم بالای آن در تولید ناخالص داخلی، تأمین اشتغال برای درصد بالایی از نیروی کار و تأمین نیاز غذایی جمعیت رو به رشد کشور مدیریت کلان کشور همواره فراز و فرود آن را در طول برنامه‌های توسعه‌ای با حساسیت ویژه‌ای دنبال کرده است. به علاوه، رویکرد غالب در حمایت

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]

دولت از این بخش معطوف به تقویت فرایند تأمین مالی بخش از طریق تزریق منابع مالی بوده است. این منابع از طریق بودجه، منابع اعتباری بانک‌ها، منابع حساب ذخیره ارزی و صندوق توسعه ملی و در نهایت آورده فعالان بخش تأمین گردیده است. با این حال، مطابق نتایج این مطالعه به تدریج با توسعه زیرساخت‌های بخش کشاورزی، سهم اعتبارات عمرانی بخش کشاورزی از کل اعتبارات عمرانی دولت کاهش یافته است. همچنین، با توسعه دامنه مشارکت بخش غیردولتی در تأمین مالی این بخش سهم اعتبارات عمرانی دولت از سرمایه‌گذاری بخش کشاورزی روندی کاهشی را تجربه کرده است. روند شاخص‌هایی چون اختلاف تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و اعتبارات عمرانی دولت در بخش کشاورزی به تغییر درمانده تسهیلات اعطایی نظام بانکی و همچنین نسبت تغییرات ارزش‌افزوده بخش کشاورزی به تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش نیز حاکی از کاهش بازدهی سرمایه در بخش کشاورزی می‌باشند. بنابراین، اگرچه تزریق منابع مالی به بخش طی سال‌های گذشته رافع بسیاری از نیازهای مالی بوده است، با این حال به تدریج با تأمین زیرساخت‌های مورد نیاز بخش و انباشت سرمایه در بخش کشاورزی و عدم تغییر قابل‌توجه در مدیریت و فناوری بخش، نرخ بازدهی سرمایه با کاهش قابل‌توجهی مواجه گردیده است. از این منظر، در ادامه فرایند توسعه بخش می‌بایست به تنگناهای خارج از حوزه تأمین مالی و سرمایه‌گذاری نظیر دانش و فناوری، مدیریت، مسائل مربوط به زمین و ساختار خرده مالکی کشور، وابستگی قابل‌توجه بخش زراعت به بارش، مسائل مربوط به بازار و تجارت بخش و ... توجه ویژه‌ای مبذول داشت. بدیهی است که بدون توجه به چنین ملاحظاتی ادامه روند تزریق مالی به بخش با بازدهی محدودی همراه خواهد شد و توجیه‌پذیری توسعه مالی بخش را در معرض تردید قرار خواهد داد.

منابع

امینی، علیرضا و نعمت فلیحی (۱۳۷۷)، "بررسی وضعیت سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی"، *مجله برنامه و بودجه*، شماره ۳۳.

بانک مرکزی ج.ا.ا، *گزارش اقتصادی و ترازنامه*.

بانک مرکزی ج.ا.ا، حساب‌های ملی.

سلطانی، غلامرضا (۱۳۸۳)، "تعیین نرخ بازدهی سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی"، *اقتصاد کشاورزی و توسعه*، شماره ۴۵، بهار.

قوانین برنامه‌های توسعه.

قوانین بودجه سال‌های مختلف.

معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی (۱۳۸۸)، *مروری بر تحولات بخش کشاورزی طی دوره (۱۳۸۷-۱۳۷۹)*، بهمن.

معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور، *گزارش اقتصادی سال‌های مختلف*.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-11-08]